

Könnyen érthető kommunikáció értelmi sérült személyekkel

Névmások használatának vizsgálata könnyen érthető információkat tartalmazó dokumentumokban

A könnyen érthető kommunikáció lehetővé teszi az alapvető emberi jogok biztosítását, akadálymentes és befogadó környezet megteremtését, az önálló döntéshozatal és az önrendelkezést, valamint alkalmas az önérvényesítés támogatására. Lehetővé teszi az aktív, tudatos és valódi részvételt a társadalomban mindazok számára, akiknek a sztenderd kommunikáció megértése általánosságban vagy bizonyos helyzetekben kihívást okoz. A tanulmány célja, hogy fogyatékoságtudományi, emberi jogi paradigma felől közelítve, a grammatika eszközeit segítségül hívva bemutassa, hogy a könnyen érthető kiadványokban hogyan alkalmazzák a szerzők a névmásokat, valamint azt, hogy a magyar nyelvű szabályrendszerek szabályai ezzel kapcsolatban milyen útmutatást nyújtanak. Fő kérdéseink, hogy a magyar nyelvű szabályrendszerekben milyen utasításokat találunk a névmások használatára vonatkozóan, illetve a könnyen érthető kiadványokban hogyan jelennek meg a névmások. A kutatás elméleti kutatómunka, összehasonlító elemzés. A kutatás eredményei lehetővé teszik, hogy a magyar nyelvű szabályrendszerekben pontosítani tudjuk a névmások használatára vonatkozó szabályokat, hiszen a jelenlegiek szubjektíven értelmezhetők, és nem elég részletesek. Ugyanakkor hangsúlyozzuk, hogy a könnyen érthető üzenet készítésekor mindig az aktuális célcsoport szükségleteit és képességeit fontos figyelembe venni.

Kulcsszavak: könnyen érthető kommunikáció, szabályrendszer, névmások, értelmi akadályozottság

BEVEZETÉS

Az információkhoz való hozzáférés a kulcs a világ dolgaiban való tájékozódáshoz, a mindennapi döntések meghozatalához, ezáltal pedig az életünk felett való rendelkezéshez (Horváth, 2020). A mai tudásalapú társadalomban az információ még inkább felértékelődik, nemcsak a társadalmi részvétel feltétele, hanem a versenyképesség feltétele is, hiszen határ nélkülivé, globálissá és dominánssá vált az információ- és tudásszektor (Avornicului & mtsai, 2016; Kerner, 2020). Almási (2016) azt írja, az információ az egyik olyan láthatatlan hatalom, mely a világot irányítja. Véleménye szerint 'az információáramlás hierarchizált folyamat. Más szóval: hatalmi megosztás. Akik hozzáférnek az információhoz (vagyis „tudnak”), azok lekörözik – rosszabb esetben kizsákmányolják – azokat, akik nem férnek hozzá az információhoz (azaz: nem tudnak)' (Almási, 2016:o.n.) Az információs, illetve tudásalapú társadalom fogalma, valamint az információ értékének növekedése mára olyannyira elfogadott tény, hogy a közbeszédet is tematizálja. Még hétköznapi, nem tudományos igényű médiumban is olvashatunk arról, hogy „az új vagyon (...) az információ és a társadalmi tőke. Amiben az a rémisztő, hogy ezek még inkább behozhatatlan előnyt garantálnak, mint a pénz” (Kerner, 2020:o.n.).

„Az információs társadalom nyújtotta lehetőségek erősítik az esélyegyenlőséget a fogyatékos személyek számára. A fogyatékos személyt az információs esélyegyenlőség megilleti az információs társadalmi szolgáltatások igénybevételekor” [Fot. 7. § (2) bek.]. Az értelmi sérült emberek kirekesztésének egyik oka az, hogy a környezet nem akadálymentes számukra. Esetükben az információk hozzáférhetővé tétele a könnyen érthető kommunikáció által az akadálymentesítés eszköze (Gruiz, 2009).

„A könnyen érthető kommunikáció az információ egyszerű, letisztult áramoltatása a kommunikációs zajok minimalizálásával” (Farkasné Gönczi, 2018a:65.). A könnyen érthető kommunikáció segítséget jelent az alapvető emberi jogok biztosítására, akadálymentes és befogadó környezet teremtésére, az önálló döntéshozatal és az önrendelkezés támogatására, az aktív, tudatos és valódi részvételre a társadalomban mindazok számára, akiknek a sztenderd kommunikáció megértése általánoságban vagy bizonyos helyzetekben kihívást okoz. Az információ felértékelődése által egy befogadó társadalomban egyre inkább nélkülözhetetlenné válik az információ hozzáférhetővé tétele, hiszen enélkül a szakadékok csak mélyülnek.

Gyógypedagógusként feladatunk a sérült emberek életviteli nehézségeinek kezeléséhez, a környezetük rendezéséhez és a társadalmi integrációjához segítséget nyújtani (ELTE BGGYK, 2019). A gyógypedagógusok etikai kódexe alapján feladatunk az önrendelkezési jog tiszteletben tartása, a teljes körű tájékoztatás és a döntéshozás támogatása a döntés hátterének és következményeinek megvilágításával (Magyar Gyógypedagógusok Egyesülete, 2011). Ennek egyik facilitáló eszköze lehet a könnyen érthető kommunikáció.

A könnyen érthető információt a befogadó személy nyelvi szintjén kell kódolni. Az értelmi sérült személyeknek az elvont fogalmak, a viszonyozók, és így a névmások értelmezése – mint például a névmás szófajú szavak – nehézséget okoznak (Horváth, 2019). Fontos tehát meggyőződnünk arról, hogy az általunk használt, az üzenet kódolását meghatározó szabályrendszerek útmutatásai megfelelőek-e ahhoz, hogy az információt a célcsoporthoz a leginkább hozzáférhető módon juttassuk el.

Tanulmányomban ezért azt vizsgálom, hogy a könnyen érthető kiadványokban hogyan alkalmazzák a szerzők a névmásokat, valamint azt, hogy a magyar nyelvű szabályrendszerek szabályai ezzel kapcsolatban milyen útmutatást nyújtanak. A tanulmány a Magyarországon magyar nyelven elérhető, illetve a magyar nyelvű könnyen érthető szövegekre vonatkozó szabályrendszereket vizsgálja fogyatékoságtudományi, emberi jogi paradigma felől közelítve, a grammatika eszközeit is segítségül hívva. A vizsgált szabályrendszereket 2002–2009 között adták ki, illetve esetben a kiadás dátuma nem ismert. Jelen tanulmány keretei nem alkalmasak arra, hogy revizionálják a jelenleg alkalmazott szabályrendszereket, hiszen előzetes kutatások a témában még nem születtek. Ezért feladatomnak azt tekintem, hogy feltárás végezzenek a témában; így átfogó képet kaphatunk a jelenlegi gyakorlatról, ami aztán további elméleti és gyakorlati kutatások alapja lehet. A következőkben bemutatom a könnyen érthető kommunikáció fogalmát, célját, funkcióit és célcsoportjait, majd a könnyen érthető kommunikáció szabályrendszereit, különös tekintettel a névmások használatára vonatkozó szabályokra. Bemutatom azokat az ismereteket, amelyek arra vonatkoznak, hogy az értelmi sérült emberek hogyan tudják értelmezni a névmásokat. A tanulmány második felében a kutatási kérdések, módszer- és mintaválasztás felvázolása után ismertetem, hogy a vizsgált kiadványokban mit tapasztaltam a névmások használatára vonatkozó szabályok betartása terén.

ELMÉLETI HÁTTÉR

A könnyen érthető kommunikáció

„Az értelmi fogyatékossgal élő emberek olyanok, mint bárki más. Sokat tehetnek az életben, ha megkapják a megfelelő támogatást. Az értelmi fogyatékossgal élők számára nehezebb lehet a dolgok megértése és az új dolgok tanulása. Ezért nagyon fontos, hogy az értelmi fogyatékossgal élők számára a kapott információk egyszerűek és könnyen érthetőek legyenek. A megfelelő információ segít az embereknek, hogy felismerjék saját szükségleteiket. Ez a felismerés segíti őket saját választásaik és döntéseik meghozatalában. Ha az értelmi fogyatékossgal élő emberek nem jutnak megfelelő információkhoz, akkor kirekesztődnek. Nem lesznek képesek bekapcsolódni a körülöttük történő dolgokba, eseményekbe. Arra kell várniuk, hogy döntsenek helyettük” (*Inclusion Europe & ÉFOÉSZ, 2009b:6-7.*)

Egy angol nyelvű szakirodalmakat vizsgáló metaanalízisből kiderül, hogy a könnyen érthető információ fogalmának meghatározására nincs általánosan elfogadott fogalmi koncepció, ezért a fogalomhasználat sem egységes (*Chinn & Homeyard, 2007*).

A könnyen érthető kommunikáció egy szemléletmód, mely biztosítja az információhoz való hozzáférést, és ezáltal a társadalmi részvétel egy akadályát szünteti meg. Egyben egy módszertan is, segítség az értelmi sérült személyek számára, ami a nehezen érthető, bonyolult információk átalakítását szolgálja (*Horváth, 2017*). Olyan módszer, ami az értelmi sérült személyek számára a nem érthető, hétköznapi információkat rejtő sztenderd nyelvhez való hozzáférést támogatja, ezáltal az információs és kommunikációs akadálymentesítés eszköze (*Horváth, 2020*). Mindemellett az emberi jogok érvényesülését biztosító eszköz is. A fejezet bevezetéséként idézett szöveg számomra úgy értelmezhető, hogy a könnyen érthető kommunikáció az önrendelkezés és a befogadás egy eszköze, mely a kirekesztődés mellett a kiszolgáltatottságot is csökkenti. Ezt az értelmezést nagyon találóan szemlélteti *Horváth Péter László* a doktori értekezésében (2020:28) azzal a megállapítással, hogy „ami a kerekesszéket használó személynek a rámpa, a siket személynek a jelnyelv, az az értelmi sérült személynek a könnyen érthető információ”.

A hazánkban 2007-ben ratifikált a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezmény rögzíti a fogyatékos személyek által hozzáférhető információk biztosítását. A 9. cikk a fogyatékos emberek önálló életvitelének és az élet valamennyi területén történő teljes körű részvételének lehetővé tételét nyomatékosítja. A részes államok kötelezettséget vállalnak arra, hogy a fizikai környezethez, a közlekedéshez, az információhoz és kommunikációhoz – ezáltal az információs és kommunikációs technológiákhoz és rendszerekhez –, valamint más, nyilvánosan hozzáférhető vagy rendelkezésre álló lehetőségekhez és szolgáltatásokhoz való hozzáférést biztosítsák. Az egyezmény a hozzáférési akadályok és korlátok felszámolásának egyik eszközeként a könnyen érthető és olvasható jelzéseket jelöli meg. A 21. cikk kiemeli, hogy véleményének kifejezésére minden embernek joga van. Véleményt mondani és döntést hozni csak megfelelő információk biztosításával lehet, ennek pedig egyik eszköze a könnyen érthető kommunikáció (*fogyatékossgügyi ENSZ egyezmény, 2006*).

Gruiz (2009) a könnyen érthető kommunikációt kommunikációs eszközként írja le, mely alapvetően szükséges ahhoz, hogy az értelmi sérült személyek képessé váljanak emberi jogaik és alapvető szabadságuk teljes gyakorlására.

A könnyen érthető kommunikáció egyik célja tehát a kommunikációs akadálymentesítés a könnyebben olvasható szöveg és az információk megértését lehetővé tevő eljárás biztosításával. Alapvetően nem az olvasás megkönnyítésével, hanem az értő olvasás támogatásával történik az információ megértésének előmozdítása. A könnyen érthető közlésmód a köznyelv egy változata, amely vagy az abban megjelenő információ fontos tartalmi egységeit jeleníti meg, vagy önálló információs tartalommal rendelkezik egyszerű, letisztult formában (*Farkasné Gönczi, 2018a*). A kommunikációs paradoxon – miszerint a nem kommunikálás is kommunikációs funkcióval bír (*Watzlawick & mtsai, 2003*) – alapján úgy gondolom, hogy a könnyen érthető kommunikáció a többségi társadalom megnyilvánulása az értelmi sérült emberek felé. Azt jelzi, hogy számít a véleményük, hogy olyan embernek tartjuk őket, akik képesek döntést hozni, véleményt alkotni, cselekedni és a társadalom kompetens tagjai.

A könnyen érthető kommunikáció részvételi, tanulási és hídfunkcióval bír. A társadalmi részvételhez olyan formában kell az információt biztosítani, hogy azt azok a személyek is értsék, akiknek nyelvi kompetenciája, illetve előzetes tudása nem teszi lehetővé az általános csatornákon közzétett szövegek értelmezését. A könnyen érthető kommunikáció tanulási funkciója az általános és szakszövegek elérhetővé tételében, illetve az érthető szöveg által biztosított, motiváló hatású sikerélményben nyilvánul meg. A hídfunkció kevésbé a könnyen érthető kommunikációra, inkább az egyszerűen érthető kommunikációra vonatkozik. Ez azt jelenti, hogy bizonyos csoportok számára (például idegen nyelvet tanulók) a sztenderd, nehezen értelmezhető szöveg megértéséhez vezethetnek a könnyen érthető szövegek. Tehát ezek segítségével az eredeti, bonyolult szöveg, az alapváltozat is könnyebben megérthetővé válhat. A hídfunkció akkor teljesül, ha az alapszöveg és annak könnyebben érthető változata egyszerre elérhető (*Horváth, 2020*).

A könnyen érthető kommunikáció fogalmának körülhatárolását nehezíti a hasonló, de nem azonos jelentésű kifejezések szinonimaként való alkalmazása. Ez a magyar, angol, illetve német nyelvterületen is létező jelenség. A magyar nyelvben sokféle fogalmat alkalmazunk a e terület megjelölésére: például „könnyített nyelv”, „könnyen érthető és olvasható információ” vagy „egyenlő eséllyel hozzáférhető információ”, másfelől „egyszerűen érthető kommunikáció” vagy más szóval „közérthető kommunikáció”. Ezek a kifejezések azonban eltérő célcsoportot takarnak, illetve tükrözik a célcsoporthoz való hozzáállást, a fogyatékoság értelmezését is. A hozzáférhető, illetve egyenlő eséllyel hozzáférhető információ kifejezés utal arra, hogy az információhoz való hozzáférés a társadalomban való részvétel kulcsa, alapvető emberi jog. Minden embernek hozzáférhető információra van szüksége. Ez a kifejezés a fogyatékoság emberi jogi értelmezéséhez áll közel. A könnyített nyelv használata magában hordoz egy minősítést a befogadó nyelvi képességeire vonatkozóan, miszerint ő nem képes megérteni a sztenderd nyelvet, mert nyelvi és kognitív hiányosságai vannak. Használata stigmatizációhoz, előítéletekhez, illetve az előítéletek megerősítéséhez vezethet. Ez a kifejezés a fogyatékoság medikális értelmezéséhez kapcsolódik (*Horváth, 2020*).

A könnyen érthető kommunikáció nem mindenki számára jelent hozzáférhető információt. Jól körülhatárolható azon emberek csoportja, akiknek ehhez ez a megfélelő eszköz (*Farkasné Gönczi, 2018a*).

Nomura és munkatársai (2010) két nagy célcsoportot határoznak meg. Az egyik azok a fogyatékos személyek, akiknek tartósan könnyen érthető szövegekre van szükségük. A másik az átmenetileg korlátozott nyelvi vagy olvasási képességgel élő emberek, akiknek életük egy adott szakaszában van szükségük ezekre az anyagokra. Ezen csoportok életkor alapján tovább bonthatók: gyerekekre, fiatal felnőttekre és felnőttekre.

A könnyen érthető kommunikáció hazai gyakorlatának elsődleges célcsoportja az értelmi sérült emberek. A könnyen érthető kommunikáció másodlagos célcsoportja a megértési problémákkal rendelkező emberek. A harmadlagos célcsoportba pedig bárki beletartozhat (*Farkasné Gönczi, 2018a*).

Baker és munkatársai (2010) kutatásukban azt találták, hogy az értelmi sérült személyek 90 százalékának van kommunikációs problémája, amely az esetek felében jelentős kommunikációs deficitet jelent.

A nemzetközi szakirodalom a célcsoportot jobban kibontja. Elsődleges célcsoportnak az értelmi sérült, a specifikus tanulási zavart – diszlexiát – mutató és a gyenge nyelvi készséggel rendelkező személyeket nevezi meg. Másodlagos célcsoportként jelöli az adott ország nyelvét idegen nyelvként gyengén beszélő, a szociálisan hátrányos helyzetű és a demenciában érintett személyeket, illetve más sérülésspecifikus csoportokat (*Farkasné Gönczi, 2018a*).

Csató (2002) szerint könnyen olvasható olvasmányra olyan embereknek van szüksége, akiknek gondot okoz az adott ország nyelvén való írás, olvasás.

Horváth (2020) támogatási szükséglet alapján határozza meg a könnyen érthető kommunikáció célcsoportjait. Elsődleges célcsoport az intellektuális funkciók területét tekintve magas támogatási szükségletű személyek. Szintén az elsődleges célcsoportba tartoznak azok a siket személyek, akiknek elsődleges nyelve a jelnyelv, a nemzeti nyelvet második nyelvként használják. Emellett az alacsony nyelvi kompetenciával rendelkező vagy eltérő anyanyelvű személyek, illetve gyerekek vagy idősek emberek lehetnek a másodlagos célcsoport tagjai.

A könnyen érthető kommunikáció tehát egy szemléletmód, egy módszertan és egy eszköz is. Szemléletmód, amely akadályt szüntet meg az információhoz való hozzáféréssel, módszertan, amely a bonyolult információt érthetővé alakítja, és eszköz az önrendelkezéshez és befogadáshoz. Összességében elmondható, hogy a könnyen érthető kommunikáció fogalmának pontos körülhatárolása fontos, hogy el tudjuk választani a többi hasonló, szinonimaként használt, de nem azonos jelentéssel bíró kifejezéstől. Ez hozzájárul ahhoz, hogy egy érintett személy a számára leginkább dekódolható információhoz jusson hozzá. A könnyen érthető kommunikáció nem teszi mindenki számára elérhetővé az információt, az egy adott körülhatárolható célcsoporthoz szól.

A könnyen érthető kommunikáció szabályrendszerei

A továbbiakban általánosságban mutatom be a jelenleg magyar nyelven elérhető szabályrendszereket. A könnyen érthető kommunikáció szabályrendszerei az üzenet közlőjét támogatják abban, hogy az üzenetet úgy tudja kódolni, hogy a befogadó

kompetenciájától függően a leginkább megfelelően tudja az üzenetet dekódolni. A szabályrendszer a könnyen érthető kommunikáció alappillére, mert megmondja, hogy az üzenetet hogyan lehet könnyen érthetően megfogalmazni. Magyarországon és a nemzetközi szinten is nagyon sok szabályrendszerrel találkozunk. Ez egyrészt rugalmasságra ad lehetőséget, másrészt viszont bizonytalanságot okoz, és a módszer egységes használatát nehezíti meg (Horváth, 2020).

A magyar nyelv értelmező szótára szerint (2016) a szabály az írásban rögzített vagy szokáson alapuló rendezési elv, ami magatartást, viselkedést, eljárásmodot határoz meg, amelyhez igazodni, alkalmazkodni kell. A könnyen érthető kommunikáció szabályrendszere tehát a fenti meghatározás alapján egy olyan rendezési elv, irányító erejű megállapítás, melyhez igazodni kell, és meghatározza a könnyen érthető kommunikációval készült szövegek törvényszerűségeit. Úgy gondolom, hogy a szabályrendszerek közötti eltérések pont azt nehezítik meg, amire a meghatározás szerint egy szabályrendszer hivatott – a rendszerező elvhez való igazodást a törvényszerűségek alapján.

Magyar nyelven jelenleg a következő öt szabályrendszer érhető el:

A Csató (2002) által szerkesztett „Egyszerűen, érthetően – Útmutató könnyen érthető tájékoztatók készítéséhez” című kiadvány az International League of Societies for Persons with Mental Handicap (továbbiakban ILSMH) szervezet által kiadott útmutató fordítása.

A Down Alapítvány gondozásában megjelent „Hogyan készítsünk könnyen érthető segédanyagot – Irányelvek” című kiadvány a Mentális Akadálymentesítés projekt keretében került kidolgozásra (Horváth, 2020; Gruiz, é.n.).

Az Inclusion Europe a korábbiakban már említett ILSMH jogutód szervezete (Horváth, 2020). A szervezet az értelmi sérült emberek jogaiért – az emberi jogokért, a társadalmi integrációért és a diszkrimináció ellen – küzd (Inclusion Europe & ÉFOÉSZ, 2009a). Elkészítettek egy egységes szabályozási útmutatót, „Információ mindenkinek – A könnyen érthető kommunikáció európai alapelvei” címmel (Farkasné Gönczi & Graf-Jaksa, 2009). Emellett két további kiadvány is készült, az egyik a” Ne írjon nekünk, nélkülünk! – Hogyan vonjunk be értelmi fogyatékosággal élő embereket a könnyen érthető szövegek készítésébe?” című, az értelmi sérült személyek képzéséhez nyújt segítséget, „Az egész életen át tartó tanulás oktatóinak képzése – Iránymutatás azoknak az embereknek a képzéséhez, akik könnyen érthető dokumentumokat készítenek” című kiadvány pedig a képzők képzéséhez ad támpontokat (Inclusion Europe & ÉFOÉSZ, 2009a; Inclusion Europe & ÉFOÉSZ, 2009b; Inclusion Europe & ÉFOÉSZ, 2009c).

A kiadványok közötti különbségeket a publikáció célja, célcsoportja, az általuk a könnyen érthető kommunikáció célcsoportjaként meghatározott emberek csoportja, illetve az üzenet típusának szempontjából az 1. táblázatban mutatom be.

	EGYSZERŰEN, ÉRTHETŐEN	HOGYAN KÉSZÍTSÜNK KÖNNYEN ÉRTHETŐ SEGÉDANYAGOT?	INFORMÁCIÓ MINDENKINEK	NE ÍRJON NEKÜNK, NÉLKÜLUNK!	AZ EGÉSZ ÉLETEN ÁT TARTÓ TANULÁS OKTATÓINAK KÉPZÉSE
KIADÓ	ÉFOÉSZ	Down Alapítvány	Inclusion Europe – ÉFOÉSZ	Inclusion Europe – ÉFOÉSZ	Inclusion Europe – ÉFOÉSZ
KIADÁS ÉVE	2002	é.n.	2009	2009	2009
KIADVÁNY NYELVEZETE	sztenderd	sztenderd	könnnyen érthető	könnnyen érthető	könnnyen érthető
KIADVÁNY CÉLJA	gazdasági és társadalmi részvétel biztosítása, valamint egységes európai útmutató létrehozása	mentális akadálymentesítés elősegítése	egységes európai útmutató, emberi jogok biztosítása	értelmi sérült személyek részvétele a könnnyen érthető tartalmak készítésében	hozzáférhető előadások és oktatóanyagok készítése
KIADVÁNY CÉLCSO- PORTJA	mindenki, aki szeretné, hogy az olvasási és megértési nehézségekkel élő emberek is részt vehessenek a mindennapi életben	szakemberek	mindenki, aki könnnyen érthető formában szeretne információkat létrehozni	mindenki, aki könnnyen érthető formában szeretne információkat létrehozni	a felnőttképzésben oktató képzők
A KÖNNNYEN ÉRTHETŐ KOMMUNIKÁCIÓ CÉLCSO- PORTJA	olvasási/írási/ tanulási nehézségekkel élő személyek	nehezen értő felnőttek	értelmi sérült/ nem magyar anyanyelvű/ nehezen olvasó személyek	értelmi sérült emberek	értelmi sérült emberek és a többi diák
A KÖNNNYEN ÉRTHETŐ ÜZENET TÍPUSA	írott szöveg, hangkazetta, videokazetta, interaktív média	írott szöveg – nyomtatva, CD-n, DVD-n vagy online	nyomatott és elektronikus írott szöveg, hangfelvétel, film	írott szöveg	írott szöveg, előadás

1. táblázat. A könnnyen érthető kommunikáció magyar nyelven elérhető szabályrendszerei

A névmásokra vonatkozó szabályok

Az alábbiakban áttekintem, hogy a különböző magyar nyelvű szabályrendszerek milyen szabályokat tartalmaznak a névmások használatára vonatkozóan.

A névmások olyan szavak, melyek közvetetten utalnak a valóságra, más alapszó-fajú szavak helyettesítói. Konkrét jelentéstartalmukat tehát csak a szöveggörnyezet, illetve beszédhelyzet alapján nyerik el. A névmások egy zárt szóosztály, ami azt jelenti, hogy új névmások nem keletkeznek. Csoportosíthatók a jelentés és a helyettesített szófaj szerint is. Jelentés szerint megkülönböztetünk személyes, visszaható, kölcsönös, mutató, kérdő, vonatkozó, határozatlan és általános névmásokat. Helyettesített szófajok szerint csoportosítva pedig főnévi, melléknévi és határozószói névmásokat (Keszler & Lengyel, 2020).

Az „Egyszerűen, érthetően – Útmutató a könnnyen érthető kommunikáció készítéséhez” című kiadványban konkrétan a névmásokra vonatkozó szabályt, ajánlást nem találtam. Mégis kiemelnék két szabályt, amelyek támpontot adhatnak ebben a kérdésben:

1. „Kerüljük az elvont fogalmakat. Ha mégis előkerülhetnek, konkrét példákkal segítsük a megértést.”
2. „Használjuk következetesen a szavakat. Egy-egy dologra mindig ugyanazt a szót használjuk – még akkor is, ha a szóismétlés egyhangúvá teszi a szöveget” (Csató, 2002:14).

A névmás olyan szófaj, mely csak a használat alkalmával a beszédben vagy a szövegben kap határozott tárgyi jelentést. Az elvont fogalmakra vonatkozó szabályt tehát alkalmazni kell a névmások esetében.

Úgy gondolom, hogy a névmások használata azért is kézenfekvő lehet, mert megszoktuk, hogy írott szöveg készítésekor választékosan fogalmazunk és kerüljük a szóismétléseket. A második idézett szabály alapján viszont a könnyen érthető szövegek készítésekor a szóismétlés éppen nem kerülendő, hanem segítheti a szöveg megértését.

A „Hogyan készítsünk könnyen érthető segédanyagot? – Irányelvek” című kiadványban a következő szabályt találtam a névmásokra vonatkozóan: „Névmások használatakor körültekintően kell eljárni. Mindig gondoskodjunk arról, hogy a szövegből világosan kiderüljön, kire vagy mire vonatkozik a névmás. Amennyiben ez nem egyértelmű, használjuk inkább a teljes szót, vagy kezdjük új mondatot” (Gruiz, é.n.:4).

A szabály tehát engedi a névmás használatát azzal a kikötéssel, ha a szövegből világosan kiderül, hogy mire vonatkozik. Úgy gondolom, hogy az a megfogalmazás, hogy „világosan kiderül”, nem tartalmaz pontos információkat. Ebből nem tudjuk meg, hogy szükséges-e, hogy a szövegben leírva szerepeljen-e a névmás tárgya, illetve ha szerepelnie kell, akkor a névmás előtt vagy után, illetve mekkora távolságra a névmástól.

Az ÉFOÉSZ által fordított, az Inclusion Europe által kiadott szabályrendszerek közül az „Információ mindenkinek – A könnyen érthető kommunikáció európai alapelvei” című kiadványban találtam a névmások használatára vonatkozó szabályt. „A névmások használata fokozott figyelmet igényel. A névmások olyan szavak, amelyeket a személyek vagy dolgok helyett használunk, miközben beszélünk róluk. Például a következő szavak névmások: én, neki, azt. Mindig ellenőrizzük, hogy a megfelelő névmást használjuk. Ha nem egyértelmű, hogy kire vagy mire gondolunk, akkor inkább kerüljük a névmások használatát” (Inclusion Europe & ÉFOÉSZ, 2009:15).

Ez a szabályrendszer tehát támogatja a névmások használatát abban az esetben, ha a megfelelő névmást használják a szövegben, illetve, ha egyértelmű, hogy mi a névmás tárgya. Véleményem szerint az, hogy „egyértelmű, mi a névmás tárgya”, nem ad elég pontos információt. Sejtjük, hogy nem mindenki számára ugyanaz az egyértelmű. Nem találunk utasítást arra vonatkozóan sem, hogy a névmást a fogalom pontos megjelöléséhez képest hol helyezzük el.

Emellett még egy névmásokra vonatkozó szabályt találtam a kiadványban: „Mindig közvetlenül az adott személyekhez beszéljünk. Használjuk a te vagy ti szavakat” (Inclusion Europe & ÉFOÉSZ, 2009:11).

Ez a szabály tehát a személyes névmás, az egyes szám második személy, illetve a többes szám második személy használatára szólít fel.

A magyar nyelven elérhető öt szabályrendszer közül tehát 2 – Gruiz (é.n.) és az Inclusion Europe & ÉFOÉSZ (2009) kiadványa –, amely kifejezetten a névmások használatára vonatkozó szabályt fogalmaz meg. Lehetséges, hogy ezek a szabá-

lyok nem elég cizelláltak, nem tartalmaznak elég pontos információkat ahhoz, hogy a névmásokat egységesen jól lehessen alkalmazni a könnyen érthető szövegekben.

A névmások értelmezése értelmi sérült személyek számára

Az értelmi sérülés befolyásolja az egyén nyelvi funkcióit (*Subosits, 1994*). Nehéz viszont a nyelvi funkciókra vonatkozóan általános megállapításokat tenni, hiszen a kutatások eredményei azt mutatják, hogy a teljesítmények megítélésében kerülni kell ezeket az általánosításokat. A nyelvi, illetve a beszédfejlődést befolyásoló faktorok – például a neuroanatómiai eltérések, a specifikus orofaciális profilok, a hipotónia, a halláskárosodás vagy a verbális rövidtávú emlékezet – eltérő mértékben és kombinációkban károsodhatnak. Sajátos mintázatuk egyéni képességprofil eredményez. Ezáltal a beszédbeli, nyelvi és kommunikációs képességekben is jelentős egyéni eltérések lehetnek (*Tar, 2013*).

A könnyen érthető információk készítése során szem előtt kell tartani, hogy a közlő a befogadó személy nyelvi szintjéhez igazodva készítse el az üzenetet. Ehhez szükséges a célszemély vagy a célcsoport nyelvi kompetenciájának jellemzőit ismerni. Ez viszonylag könnyen kivitelezhető abban az esetben, ha a sztenderd szöveg fordítása egy konkrét személy számára készül. A tudományos kutatások alapján viszont nagy vonalakban egy célcsoport, például az értelmi sérült személyek szövegértelmezéséről, információszerzési ismereteiről is lehetnek ismereteink (*Horváth, 2019*).

A bonyolult nyelvi szinteket használó szövegek nehezen érthetőek. A sokszorosan összetett, hosszú mondatok, a sok főnév és a hosszú és ismeretlen szavak gyakori használata megnehezíti a szöveg értelmezését. A hosszú, bonyolult és összetett mondatok egyszerűbb mondatokra bontásakor megnő a referenciális kifejezések – névmások, főnevek, tulajdonnevek – használatának száma (*Hegedűs, 2020*). Az értelmi sérült személyeknek nehézséget okoz a névmások értelmezése. Megértésükhöz szükséges ez a képesség, tehát ez egy olyan szófaj, amelynek megértése nem könnyű. Jelentésüknek megfejtéséhez tudni kell, hogy melyik szó helyettesítésére alkalmazták. Ezért a névmások használatát javasolt kerülni (*Horváth, 2019*). Kifejezetten a névmások megértése több diagnózis esetén is nehezített lehet. *Friedman és munkatársai* (2019) kutatásukban azt találták, hogy a mutató névmások és a személyes névmások megértése fragilis X szindróma és autizmus spektrum zavar esetén is kihívást jelent. *Sanoudaki és Varlokosta* (2014) Down-szindrómás személyek nyelvi kompetenciáit vizsgálva azt találták, hogy a visszaható névmások értelmezése nehézséget jelent az érintett személyek számára.

Összegzésként tehát elmondható, hogy a könnyen érthető információk készítéséhez nemcsak módszertani ismeretekre van szükség, hanem fontos a célcsoport meghatározása és nyelvi funkcióinak megismerése. Ezáltal válik lehetségessé az, hogy az információk a lehető legpontosabban és érthetően jussanak el az érintett személyekhez. Amennyiben ezen szövegek célcsoportja olyan értelmi sérült személyek, akiknek a nyelvi funkcióiról nincs bővebb ismeretünk, akkor a szakirodalom alapján nem célszerű a névmások alkalmazása.

A KUTATÁS BEMUTATÁSA

Tanulmányomban arra keresem a választ, hogy a magyar nyelvű könnyen érthető kiadványokban használnak-e névmásokat, és ha igen, akkor ezek használata milyen mintázatokat, törvényszerűségeket mutat. Emellett arra is kíváncsi vagyok, hogy ezek a mintázatok és törvényszerűségek megegyeznek-e a magyar nyelvű szabály-rendszerek útmutatásaival.

A kutatási kérdések az alábbiak:

1. A magyar nyelvű könnyen érthető dokumentumokban használnak névmásokat?
2. Amennyiben a magyar nyelvű könnyen érthető dokumentumokban használnak névmásokat, az a szabályrendszerekben rögzített útmutatásoknak megfelelően történik?
3. Amennyiben magyar nyelvű dokumentumokban használnak névmásokat, milyen jellegzetességeket lehet megfigyelni? Az ugyanattól a kiadótól megjelent kiadványokban a névmások használata ugyanolyan szabályszerűségek szerint történik?

A kutatásom „top-desk research”, elméleti kutatómunka, ezen belül pedig összehasonlító elemzés. A témában még nem történt előzetes feltárás. Képet ad arról, hogy a hazai könnyen érthető kiadványokban a szerzők hogyan használják a névmásokat, ezek mennyiben egyeznek meg a szabályrendszerekben található útmutatásokkal. Ezáltal lehetőség nyílik annak átgondolására, hogy a jelenleg alkalmazott szabályrendszerekben megfelelő minőségű és mennyiségű információ áll-e rendelkezésre a névmások használatával kapcsolatban. Emellett arról is lesznek ismereteink, hogy egy kiválasztott szabály a különböző szabályrendszerekben megtalálható-e, illetve milyen formában található meg. Valamint megfigyelhetjük, hogy a szabályrendszerekben található útmutatást hogyan és mennyiben alkalmazzák a különböző kiadványokban.

A minta kiválasztását követően a kiadványokban kijelöltem az összes névmás szófajú szót. „A névmások főneveket, melléknéveket, számneveket helyettesítő szók. Akkor válnak határozottá, ha a beszédben valakire vagy valamire rámutatunk vagy utalunk velük” (Rácz & Takács, 1974:124). A kiadványok elemzésekor minden karaktert számításba vettem, tehát a külső és belső borítókön szereplő szöveggel is dolgoztam. Ezután meghatároztam a kijelölt névmások fajtáit, majd táblázatba rendeztem a különböző kiadványokban található névmásokat fajta szerint, végül ezeket összesítettem. Így született meg a kész adatbázisom az elemzések elvégzéséhez és a megfigyeléshez.

Tanulmányomban a nem valószínűségi mintavételi eljárások közül a szakértői és a véletlenszerű mintavételi eljárást választottam. Attól a három kiadótól választottam véletlenszerűen 2-2 publikációt, amelyek a legtöbb könnyen érthető dokumentumot adták ki nyomtatott verzióban. Ezek ábécé sorrendben a Down Alapítvány, az ÉFOÉSZ, és az FSZK. Az alábbi hat publikációt tanulmányoztam:

Báthory N., Czakó T. & Sallai Ilona (é.n.). *Választójogot Mindenkinék! – Európai Parlamenti választások 2019.* ÉFOÉSZ, Budapest.

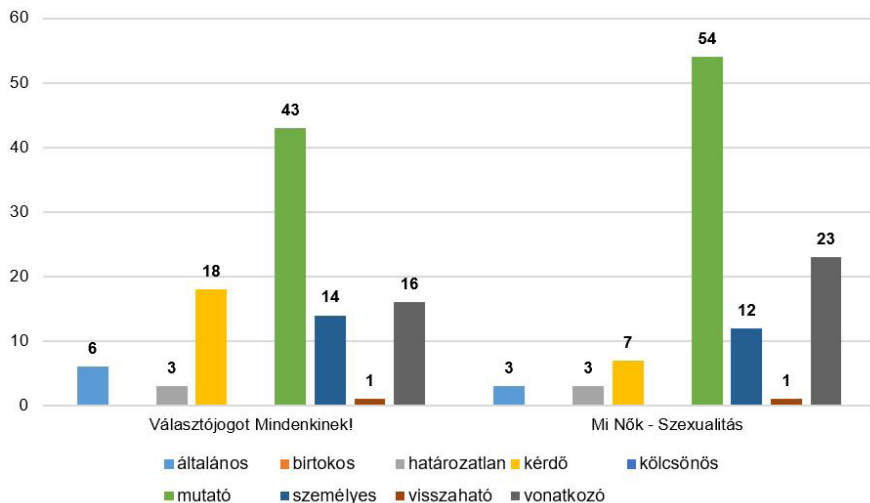
Lévai E. & Nagy E. (2016). *Mi Nők – Szexualitás.* ÉFOÉSZ, Budapest.

- Down Alapítvány (2014a). *A betegek jogai – Információ egészségügyi szolgáltatások igénybevételéhez*. Down Alapítvány, Budapest.
- Down Alapítvány (2014b). *Banki ügyintézés – Banki szolgáltatások igénybevétele, bankkártya használat*. Down Alapítvány, Budapest.
- Farkasné Gönczi R. (2018e). *Dolgozni jó! – Ismerkedés a munka világával*. FSZK, Budapest.
- Dénesné Spitzer É., Farkasné Gönczi R., Kiss E., dr. Kissné Huszár A. & Nagy L. (2019). *Mi az a kiváltás? – Ismerkedés a közösségi befogadással*. FSZK, Budapest.

KUTATÁSI EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA, ÉRTELMEZÉSE ÉS ELEMZÉSE

A 2. táblázat az 1. mellékletben bemutatja, hogy a kiadványban a különböző névmások milyen megoszlásban találhatók, illetve azt, hogy melyek ezek a névmások az egyes kiadványokban. A kutatás elkészítésekor érvényben lévő nyelvtani szabályok alapján a birtokos névmásokat is vizsgáltam. Azóta a Kis magyar grammatika című könyvben megjelent a névmások új felosztása. Eszerint az eddig birtokos névmásként tárgyalt elemeket már a személyes névmások között tartjuk számon, mivel ezek személyes névmásból és birtokjelből képződnek. Viszont a birtokjel sem a főnevek, sem a főnévi névmások körében nem okoz szófajváltást, ebből következően személyes névmások maradnak az így képzett szavak (Keszler & Lengyel, 2019). Az ÉFOÉSZ kiadványaiban (Báthory, Czakó & Sallai, é.n.; Lévai & Nagy, 2016) az elsőben 1028 szóból 101-nek névmás a szófaja, a második kiadványban 1565 szóból 103 volt névmás. Az első tárgyalt kiadványban 26 esetben volt névmás a mondat első szava, tehát a névmások több mint negyede mondatkezdő szóként szerepelt; a második kiadványban 42 alkalommal, tehát majdnem az esetek felében. Feltételezhető, hogy a névmások értelmezése akkor a legegyszerűbb, ha az, amit jelöl, ugyanabban a mondatban, a névmás előtt jelenik meg.

Ezekben a kiadványokban a névmások közül a mutató névmások fordultak elő a legnagyobb arányban, előbbiben 43 százalékban, míg az utóbbiban 52 százalékban. Az előbbiben hasonló arányban szerepeltek kérdő (18 százalék), vonatkozó (16 százalék) és személyes (14 százalék) névmások. A második kiadványban a második legtöbbször szereplő névmás a vonatkozó névmás (22 százalék), majd a személyes névmás (12 százalék), végül a kérdő névmás (7 százalék). A kiadványokban csak néhány általános névmás fordult elő (6 százalék és 3 százalék). Mindkét publikációban elenyésző arányban szerepelt a határozatlan (3-3 százalék) és a visszaható (1-1 százalék) névmás; kölcsönös és birtokos névmást egyik sem tartalmazott.

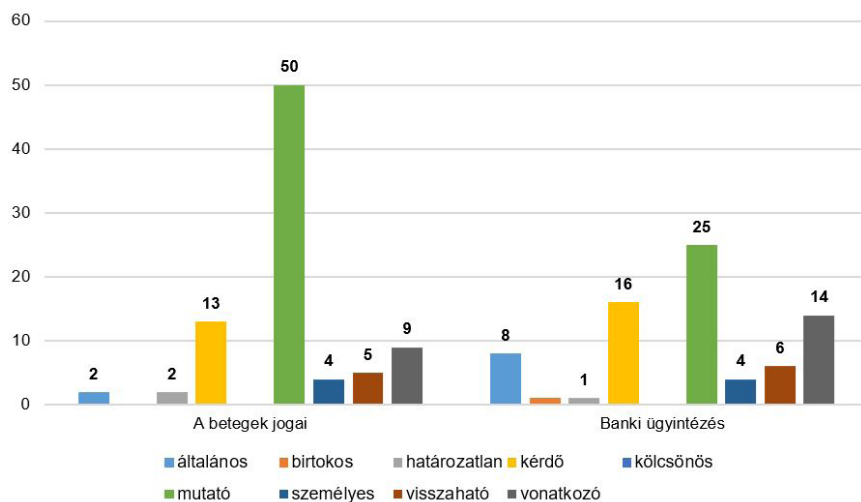
1. diagram. Névmások száma az ÉFOÉSZ két kiadványában

Az 1. diagramon látható, hogy a két publikációban milyen arányban fordulnak elő a különböző névmások. A mutató névmások gyakori alkalmazását indokolhatja az, hogy az alárendelő összetett mondatokban a távolra mutató névmások a főmondatok gyakori utalószavai, míg a közelre mutatók gyakori kapcsolóeszközök a szövegmondatok között (Jászó, 2007). Mindkét kiadványban szintén viszonylag magas arányban szerepeltek a vonatkozó névmások is. Ennek oka az lehet, hogy a vonatkozó névmások szerepe legtöbbször az, hogy az alárendelő összetett mondatok mellékmondatát a főmondatához kapcsolják, tehát kötőszóként funkcionálnak (Keszler & Lengyel, 2019). A mutató és vonatkozó névmás kapcsolóeszközként viselkedik például az alábbi mondatban: „Magyarországon azok a gondnokság alatt álló emberek nem szavazhatnak, akiket a bíróság kizár a szavazásból” (Báthory, Czákó & Sallai, é.n., o.n.). A „Mi Nők – Szexualitás” (Lévai & Nagy, 2016) című kiadványban a személyes névmásoknak közel a fele a cím miatt szerepelt. Visszaható névmások az alábbi mondatokban szerepelnek: „Vidd magaddal a személyigazolványodat, lakcímkártyádat és a választási értesítőt” (Báthory, Czákó & Sallai, é.n., o.n.). „A kiadványok segítenek abban, hogy jobban megismerd magad” (Lévai & Nagy, 2016:3). Az általános és a határozatlan névmások alacsony számban fordulnak elő: a két névmásban az a közös, hogy a határozatlanság fogalmi jegye mindkettőre illik. A határozatlan névmás tárgya nem meghatározott, az általános névmás pedig minden tárgyra vagy élőlényre, illetve elvont fogalomra használatos (Jászó, 2007).

A „Betegek jogai – Információ egészségügyi szolgáltatások igénybevételéhez” (Down Alapítvány, 2014a) című kiadványban az összes szó 5,9 százaléka névmás, tehát 1417-ből 85, a „Banki ügyintézés – Banki szolgáltatások igénybevétele, bankkártya használat” (Down Alapítvány, 2014b) című kiadványban pedig 1370-ből 75, ami 5,4 százalék. Előbbiben az összes névmásból 19, utóbbiban pedig 13 az, ami mondatkezdő szóként szerepel.

A két kiadványban a mutató (59 százalék, 34 százalék), majd pedig a kérdő (15 százalék, 21 százalék) és a vonatkozó (11 százalék, 19 százalék) névmások

szerepeltek a legnagyobb arányban. Az előbbi kiadványban a visszaható és a személyes névmások hasonló arányban (6 százalék és 5 százalék), a határozatlan és általános névmások pedig elenyésző arányban (2-2 százalék) voltak megtalálhatók. Utóbbi dokumentumban az általános névmások 11 százalékban, a visszaható névmások 8 százalékban, a személyes névmások 5 százalékban, a határozatlan névmások pedig 1 százalékban szerepeltek a névmások között. Kölcsönös névmás egyik dokumentumban sem volt. Az első kiadványban nem volt birtokos névmás, míg a másodikban ezek aránya 1 százalék volt.

2. diagram. Névmások a Down Alapítvány két kiadványában

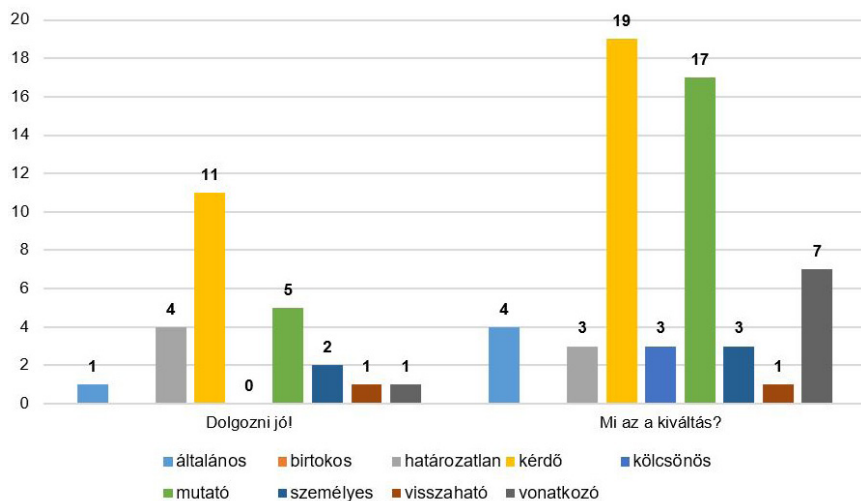
Mindkét kiadványban a második legtöbb alkalommal szereplő névmás a kérdő névmás. Ennek oka az lehet, hogy sokszor a fejezetek címeiben, valamint alcímeiben használják azokat, például „hol tartsam a pénzem?” és a „mire kell figyelni készpénz felvételénél?” (*Down Alapítvány, 2014b*).

A „Dolgozni jó! – Ismerkedés a munka világával” (*Farkasné Gönczi R., 2018e*) című kiadványban a 711 szóból 25 névmás, ez 3,5 százalék. A „Mi az a kiváltás? – Ismerkedés a közösségi befogadással” (*Dénesné Spitzer & mtsai, 2019*) című kiadvány 1452 szavának 3,9 százaléka névmás, azaz összesen 57. Az előbbi kiadvány esetében 5 alkalommal, utóbbinál pedig 11 alkalommal volt a mondatkezdő szó névmás. Tehát a névmások 20 százaléka, illetve 19 százaléka volt az első szó a mondatban, amikor az adott mondatban biztosan nem szerepelt a névmás előtt a helyettesített szó.

Mindkét kiadványban kérdő névmások szerepeltek a legtöbbször (34 százalék, 44 százalék). A kérdő névmások magas arányának lehet az oka az, hogy mindkét publikáció munkafüzet jellegű, tehát ellenőrző kérdések és feladatok is találhatóak benne. Ilyenek például a szövegértést ellenőrző kérdések: „Mit jelent a kiváltás? (...) Hogyan segítenek a dolgozók Klárinak? (...) Miről dönthet Klári a támogatott lakhatásban (*Dénesné Spitzer & mtsai, 2019*)?” valamint „Mit jelent számodra a munka (*Farkasné Gönczi, 2018c*)?” A kérdések megfogalmazásakor a kérdő névmások nem hagyhatók el, illetve a kérdő névmás általában más szóval nem helyettesíthető:

„a kérdő névmás helyettesítő szerepe eltér a többi névmásétól: helyére fogalomszó nem tehető, az a feleletben található meg” (Jászó, 2007:232).

Ezután második helyen mindkét kiadványban a mutató névmás szerepelt (20 százalék, 30 százalék). Egyik dokumentumban sem szerepelt birtokos névmás. Az első kiadványban a határozatlan névmások 16 százalékban, a személyes névmások pedig 8 százalékban fordultak elő. Visszaható, vonatkozó és általános névmások ugyanolyan csekély arányban, 4 százalékban voltak megtalálhatók. Számomra meglepő, hogy a határozatlan névmás és a személyes névmás is a középmezőnyben végzett. Míg a személyes névmás valamilyen konkrétum nevét helyettesíti, addig a határozatlan névmás közelebről meg nem nevezett személy vagy tárgy jelölésére szolgál. A másik füzetben a vonatkozó névmások az összes névmás 12 százalékát teszik ki, mely adódhat az alárendelő összetett mondatok használatából. Általános névmások 7 százalékban, személyes, kölcsönös és határozatlan névmások pedig 5-5-5 százalékban fordultak elő. Izgalmasnak találom, hogy a konkrét és általánosan megnevezett, illetve közelebről meg nem nevezett személyek jelölésére szolgáló névmások közel azonos arányban fordultak elő. Visszaható névmás ebben a dokumentumban a névmásoknak csupán a 2 százaléka (3. diagram).

3. diagram. Névmások száma az FSZK két kiadványában

Az összes kiadványt tekintve tehát az látható, hogy arányaiban a legkevesebb névmást (3,5 százalék és 3,9 százalék) az FSZK kiadványaiban, legtöbbit pedig az ÉFOÉSZ publikációiban (6,5 százalék és 9,8 százalék) találtam.

A „Névmások használata értelmi akadályozottság esetén” című fejezetben kifejtettem, hogy a szakirodalom alapján a névmások megértése nehézséget okozhat az értelmileg akadályozott személyek számára. A könnyen érthető kommunikáció szabályrendszerei is óvatosságra intenek a névmások használatával kapcsolatban – ezt „A névmások használatára vonatkozó szabályok” című fejezetben részleteztem. Ezért indokoltnak tartom, hogy a következő néhány bekezdésben átgondoljam azt, hogy melyek lehetnek azok a névmásfajták, amelyek használatát kerülni vagy minimalizálni lehet. Ahhoz, hogy pontos szabályokat alkossunk ebben a témában,

mélyebb és részletesebb vizsgálatok szükségesek, de a számomra rendelkezésre álló információk egyfajta iránymutatást nyújthatnak.

A névmások fajtái helyettesítő szerepük és általános jelentés vonatkozásuk alapján csoportosíthatók. Az egyik csoport a főnevet helyettesítő vagy csak arra utaló névmások, a másik pedig a fő-, mellék- és számnevet helyettesítő, illetve ezekre utaló névmások. A kérdő és a személyes névmás az utóbbi csoportba tartozik. A mutató névmásnak a rámutató, azonosító – deiktikus – szerepén kívül vissza- és előreutaló – fórikus – funkciója is van, valamint szintaktikai szerepe, mivel az alárendelő összetett mondatokban gyakran utalószóként szerepel. A közelre mutató névmások pedig gyakran a szövegmondatok kapcsolóeszközeiként funkcionálnak (Jászó, 2007).

A mutató névmás tehát azért fordulhat elő gyakran a szövegekben, mert sokféle funkcióval bír. Úgy gondolom, hogy a mutató névmások számát csökkenteni lehet abban az esetben, ha kerüljük az alárendelő összetett mondatok alkotását. Ehhez fontos, hogy fokozottan figyeljünk arra a szabályra (*Inclusion Europe & ÉFOÉSZ, 2009a*), hogy csak egy gondolatot tartalmazó rövid mondatot használjunk, amit a vessző és kötőszavak helyett inkább lezárunk és a szöveget új mondatral folytatjuk. Emellett logikusnak tűnik a mutató névmással való vissza- és előre utalások – tehát a fórikus funkciót ellátó mutató névmások – kerülése is. Ilyen esetekben inkább érdemes az adott mondatban megnevezni a névmással helyettesítendő szót.

A vonatkozó névmások viszonylag gyakran, az összes dokumentumban összesen 54 alkalommal fordultak elő. A vonatkozó névmás egy előre- vagy visszautaló szó, a mondatban tehát fórikus szerepe van. Emellett szintaktikai szerepe is lehet, kötőszói funkciót is elláthat, mivel gyakran az alárendelő összetett mondatok mellékmondatát kapcsolja a főmondathoz (Jászó, 2007). A mutató névmások esetében részletezett következtetések tehát itt is érvényesek. Az alárendelő összetett mondatok kerülése, illetve az előre- és visszautalás helyett a helyettesítendő szó mindenkori megnevezése csökkenti a névmások számát a szövegben.

Személyes névmásból 39 darabot találtam. Ez a névmás személyek, dolgok és megszemélyesített fogalmak nevét helyettesíti. Rámutató, azonosító – deiktikus – funkcióval is bírhat. A személyes névmások számát csökkenteni lehet azáltal, hogy mindig megnevezzük azt, akire vagy amire gondolunk. Mivel a könnyen érthető szövegek nem személyre szabottan, egy személynek szólóan készülnek, ezért gyakori megszólítás az, hogy „te”. Ebben az esetben a névmás használatát nem lehet, és valószínűleg nem is érdemes elkerülni.

A határozatlan (25) és általános névmások (24) kicsit kevesebbszer fordultak elő a kiadványokban, mint a személyes névmások. A határozatlan névmás közelebről nem meghatározott, az általános névmás pedig minden élőlényre, fogalomra vagy tárgyra vonatkozó összefoglaló értelmű szó (Jászó, 2007). Ezek a névmások tehát különösen absztrakt fogalmak, túl általánosak és nem elég körülhatároltak. Érdemes tehát konkrétabb fogalmakkal helyettesíteni őket.

Visszaható névmásból összesen 15-öt találtam az elemzett szövegekben. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy az ÉFOÉSZ és az FSZK 2-2 kiadványában 1-1 visszaható névmás volt, a többi a Down Alapítvány kiadványai tartalmazták. Azt fejezi ki, hogy a cselekvés a cselekvőre visszaható (Jászó, 2007). Az, hogy két kiadó publikációjában is kiadványonként csupán 1-1 darabot találtam belőle, arra enged következtetni, hogy ezek a névmások viszonylag könnyen nélkülözhetőek a szövegekben.

Kölcsönös névmást csak az FSZK kiadványában találtam, összesen 3 darabot. A kölcsönös névmás a két vagy több alany cselekvésének kölcsönösségét, egymásra hatását fejezi ki. Egyetlen ilyen névmásunk van, ez pedig az „egymás”. Úgy gondolom, hogy ez a névmás ritkán szükséges a szövegalkotáshoz. Olyan esetben is érdemes lehet használatát kerülni, amikor a névmás helyett több rövid mondatot szükséges írni, hogy a kölcsönösséget kifejezzük.

Birtokos névmás az elemzett dokumentumokban összesen egyszer fordult elő. Ez a névmás valamelyik személyben birtokot jelöl meg. Jelentést sűrít azáltal, hogy a birtokviszony alkotóit, a birtokost és a birtokot egy szóval jelöli (Jászó, 2007). Mindazonáltal, hogy használatát könnyű elkerülni személyes névmás használatával, illetve a birtokos pontos megnevezésével, akár szimbolikus jelentésű is lehetne az, hogy az értelmileg akadályozott személyeknek szóló dokumentumokban birtokos névmások összesen csak egyszer szerepeltek.

A névmásokra vonatkoztatva egy általános szabály lehet az, hogy ne használjunk névmást csak azért, mert félünk a szóismétléstől. Ahogy arra Csató (2002) felhívja a figyelmet, a szóismétlés a könnyen érthető szövegben nem kerülendő.

A kutatási kérdések vizsgálata

Az első kutatási kérdésem az volt, hogy magyar nyelvű könnyen érthető dokumentumok tartalmazzak-e névmásokat. A feltárás során annak a három szervezetnek a kiadványaiból választottam 2-2-2 publikációt, melyek hazánkban a legtöbb könnyen érthető dokumentumot adták ki. Ezek elemzése egyértelmű választ adott a kutatási kérdésre: mindegyik kiadó mindegyik publikációja tartalmazott névmásokat.

A második kutatási kérdésemre, arra, hogy amennyiben a magyar nyelvű könnyen érthető dokumentumokban használnak névmásokat, az a szabályrendszerekben rögzített útmutatásoknak megfelelően történik-e, nem kaptam egyértelmű választ. Mivel a szabályrendszerekben rögzített szabályok a névmásokra vonatkozóan nem elég körülhatároltak, és nem elég részletesek, ezért értelmezésük és alkalmazásuk szubjektív. Nehéz megállapítani, hogy az adott kiadvány szerzője mennyire szentelt ennek „fokozott figyelmet”, illetve mennyire járt el „körültekintően” akkor, amikor névmásokat alkalmazott a szövegekben. A vizsgált dokumentumok arányait tekintve azt találtam, hogy a legkevesebb névmást tartalmazó szövegben az összes szó 3,5 százaléka volt névmás, míg a legtöbb névmást tartalmazó írásban ez 9,8 százalék volt. Véleményem szerint ez elég nagy szórás, ami arra utal, hogy a dokumentumokban a névmások használata nem egységes szempont szerint történt. Jelentheti azt is, hogy a szerzők a szabályrendszerekben lévő utasításokat igyekeztek betartani, viszont az nem adott elég pontos információt ahhoz, hogy egységesen alkalmazhassák.

Az utolsó, harmadik kutatási kérdésem az volt, hogy amennyiben a magyar nyelvű dokumentumokban használnak névmásokat, akkor milyen jellegzetességeket lehet megfigyelni ezzel kapcsolatban. Valamint az, hogy az ugyanattól a kiadótól megjelent anyagokban a névmások használata ugyanolyan szabályszerűségeket mutat-e. A különböző névmások előfordulásának elemzésekor nem találtam olyan sémát, ami arra utalna, hogy az ugyanattól a kiadótól megjelent kiadványokban a különböző fajtájú névmások használatára vonatkozó konkrét szabályokat alkalmaztak

volna. Az összes kiadványt tekintve viszont általánosan megfigyelhető jellegzetesség volt a mutató, a kérdő és a vonatkozó névmások magas aránya, illetve a kölcsönös és a birtokos névmások használatának ritkasága.

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányomban a névmások használatát vizsgáltam könnyen érthető információkat tartalmazó dokumentumokban. Az elméleti részt összegezve elmondható, hogy ahhoz, hogy a könnyen érthető kommunikációval készült információkat a befogadó dekódolni tudja, fontos, hogy legyenek ismereteink az ő nyelvi funkcióiról. Ehhez fontos az üzenet célcsoportjának a lehető legpontosabb meghatározása és megismerése. Ezt követően állapítható meg, hogy az információt milyen formában és milyen nyelvi kóddal érdemes eljuttatni hozzá.

A tapasztalatokat összegezve úgy gondolom, hogy fontos lenne a magyar nyelvű szabályrendszerekben pontosítani a névmások használatára vonatkozó szabályokat, hiszen a jelenlegiek szubjektíven értelmezhetők és nem elég részletesek. Véleményem szerint szükséges, hogy ezen szabályokat módosítsuk, miközben hangsúlyozzuk, hogy mindig az aktuális célcsoport szükségleteit fontos figyelembe venni.

A névmásokra vonatkozó szabályok pontosításához fontos lenne további kutatásokat végezni. Hasznos lenne több szempontból elemezni a szövegekben található névmásokat. Azt is vizsgálni kellene, hogy a dokumentumokban a névmások által helyettesített szó hol van megnevezve a névmáshoz képest, hiszen ez is befolyásolja azt, hogy mennyire könnyű értelmezni a névmást. Emellett szükséges lenne felmérni azt is, hogy a névmásoknak pontosan mekkora hányadát hozzák létre az összetett mondatok, különös tekintettel az alárendelő összetett mondatokra. Emellett indokolt lenne egy gyakorlati kutatás is, amiben különböző nyelvi funkciókkal bíró értelmileg akadályozott személyek felmérése során kideríthetnénk, hogy melyek azok a névmások, amelyek értelmezése a szövegben egyszerűbb. Emellett azt is, hogy amennyiben alkalmazunk névmásokat a szövegben, hogyan kell ezeket elhelyeznünk ahhoz, hogy a lehető legegyszerűbben és legegyszerűbben értelmezhetők legyenek.

A könnyen érthető kommunikációval készült szövegek által hozzáférhetővé válhatnak az információk az értelmileg sérült személyek számára is. Az információ letisztult, egyszerű áramoltatása egyfajta akadálymentesítés, befogadó környezet teremtése amellett, hogy olyan alapvető emberi jogok biztosítását is szolgálja, mint az önálló döntéshozatal, az önrendelkezés és a társadalmi részvétel (*Horváth, 2020; Gruiz, é.n.; Farkasné Gönczi, 2018a*). Ezek a hatások viszont csak akkor tudnak érvényesülni, ha az információ valóban hozzáférhetővé válik a célcsoport számára. Ehhez az szükséges, hogy a könnyen érthető szövegeket és az ezeket szabályozó rendszereket folyamatosan monitorozzuk, ellenőrizzük, hogy az érintett emberek számára valóban a legideálisabbak-e.

2. táblázat. A névmások száma és eloszlása a különböző dokumentumokban

ÁLTALÁNOS	BIRTOKOS	HATÁROZATLAN	KÉRDŐ	KÖLCSÖNÖS	MUTATÓ	SEMÉLYES	VISSZAHATÓ	VONATKOZÓ	ÖSSZES NÉVMÁS	SZAVAK SZÁMA						
DOLGOZNI JÓ	mindenkinek	valamit	miért mit mi		e ez ezt	neked rá	magadban	ami	25	711						
			mennyi milyen melyik hol melyiket													
	1	4	11	0	5	2	1	1								
	MI AZ A KIVÁLTÁS?	mindenkí	valamit valami	mi milyen hogyan mit miről kivel melyik ki miben miért	egymást egymással	ebben olyan ezt ez	neked hozzá rá	magának amit amikor			aki	57	1452			
						ugyanúgy arról ott ebbe arra azt így itt ezekben										
		4	3	19	3	17	3	1			7					
		NÉVMÁSONKÉNT ÖSSZESEN														
		NÉVMÁSONKÉNT ÖSSZESEN														

ÁLTALÁNOS	BIRTOKOS	HATÁROZATLAN	KÉRDŐ	KÖLCSÖNÖS	MUTATÓ	SZEMÉLYES	VISSZAHATÓ	VONATKOZÓ	ÖSSZES NÉVMÁS	SZAVAK SZÁMA
bármki		valakín	hol		azt	mi	magad	amit		
mindenkínél		valami	mi		ugyanúgy	benne		ami		
mindannyian			milyen		abban	neked		aki		
			ki		ebben	te		amikor		
			hogyan		az	őket		akik		
			mikor		ehhez			amik		
					ez					
					ezeket					
					ezt					
					ilyenkor					
					akkor					
					olyan					
					attól					
					eltől					
					így					
					ezután					
					ezek					
					ugyanabban					
					ilyen					
					ekkor					
					ezzel					
3	0	3	7	0	54	12	1	23	103	1565
NÉVMÁSONKÉNT ÖSSZESEN										

MI NŐK

ÁLTALÁNOS	BIRTOKOS	HATÁROZATLAN	KÉRDŐ	KÖLCSÖNÖS	MUTATÓ	SZEMÉLYES	VISSZAHATÓ	VONATKOZÓ	ÖSSZES NÉVMÁS	SZAVAK SZÁMA
mindenkinek		valamit	mi		ez	minket	magaddal	ami		
senki		valaki	mennyi		ekkor	nekünk		aki		
senki			ki		azokat	léged		akitket		
bárki			kinek		ezeket	ők		ahol		
			melyik		ezek	őket		amit		
			hogyan		ezekről	nekik		akikre		
			hogy		azt	ő		akitől		
			kire		akkor	mi		akik		
			mit		arról	rá		akivel		
			miután		ezen	te		amikor		
			kik		azok					
					az					
					azért					
					ahhoz				101	1028
					ezt					
					azoknak					
					akkor					
					ebbe					
					azok					
					arra					
					ott					
					azzal					
					ugyanúgy					
					ezekkel					
6	0	3	18	0	43	14	1	16		

VÁLASZTÓJOGOT
MINDENKINEK!

NÉVMÁSONKÉNT
ÖSSZESEN

ÁLTALÁNOS	BIRTOKOS	HATÁROZATLAN	KÉRDŐ	KÖLCSÖNÖS	MUTATÓ	SEZEMÉLYES	VISSZAHATÓ	VONATKOZÓ	ÖSSZES NÉVMÁS	SZANAK SZÁMA
mindenkinek		valakit	milyen		akkor	neki	magát	amikor		
bármikor		valakinek	mi		ez	vele	magánál	ami		
			miik		abba	ő	önmagában	amíg		
			miután		azt			amit		
			mit		annak			amih		
			ki		arról					
			miért		azzal					
			hogyan		addig					
					úgy					
					erre					
					olyan					
					ahhoz					
					ezen					
					ilyenkor					
					az					
					mindez					
					ehhez					
2	0	2	13	0	50	4	5	9	85	1417
mindenhová	mi	valamilyen	hol		akkor	neki	magammal	mig		
bárhol			mire		azt	ő	magamnál	amikor		
senkinek			minek		ami	nekünk	magunk	ami		
senki			hogyan		ezt	én	magam	amin		
bármelyik			mit		arra			amely		
			mennyi		ilyenkor			amit		
			hogy		erre			melyet		
			mennyit		olyan			amivel		
					ehhez			aki		
					ezután			melyeket		
					azokat					
					ennivel					
8	1	1	16	0	25	4	6	14	75	1370
NÉVMÁSONKÉNT ÖSSZESEN										
BANKI ÜGYINTÉZÉS										
NÉVMÁSONKÉNT ÖSSZESEN										

A BETEGEK
JOGAI

BANKI
ÜGYINTÉZÉS

NÉVMÁSONKÉNT
ÖSSZESEN

Irodalom

1998. évi XXVI törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezmény, 2006
- A magyar nyelv értelmező szótára (2016). <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/elolap.php> Letöltés ideje: 2021.01.27.
- Almási M. (2016). *A láthatatlan hatalmak. Magyar tudomány*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. <http://www.matud.iif.hu/2016/06/06.htm> Letöltés ideje: 2021.01.26.
- Avornicului M., Seer L. & Benedek B. (2006). *Identitás a XXI. század információs társadalmában, az internet hatásai*. <http://publikaciotar.repositorium.uni-bge.hu/1563/> Letöltés ideje: 2020.03.01.
- Baker V., Oldnall L., Birkett E., McCluskey G. & Morris J. (2010). *Adults With Learning Disabilities (ADL): Royal College of Speech and Language Therapists Position Paper*. RCSLT, London.
- Báthory N., Czakó T. & Sallai I. (é.n.). *Választójogot Mindenkinek! – Európai Parlamenti választások 2019*. ÉFOÉSZ, Budapest.
- Chinn, D. & Homeyard, C. (2017). Easy read and accessible information for people with intellectual disabilities: Is it worth it? A meta-narrative literature review. *Health Expectations*, 2017.201189–1200. <https://doi.org/10.1111/hex.12520>
- Csató Zs. (szerk.) (2002). *Egyszerűen, érthetően: útmutató könnyen érthető tájékoztatók készítéséhez*. ÉFOÉSZ, Budapest.
- Dénesné Spitzer É., Farkasné Gönczi R., Kiss E., dr Kissné Huszár A. & Nagy L. (2019). *Mi az a kiváltás? – Ismerkedés a közösségi befogadással*. FSZK, Budapest.
- Down Alapítvány (2014a). *A betegek jogai – Információ egészségügyi szolgáltatások igénybevételéhez*. Down Alapítvány, Budapest.
- Down Alapítvány (2014b). *Banki ügyintézés – Banki szolgáltatások igénybevétele, bankkártya használat*. Down Alapítvány, Budapest.
- ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar (2019). *Gyógypedagógia alapképzési (Ba) szak*. https://barczi.elte.hu/media/cc/1d/41da9e79014a4ff7b7d7c972cee66e78880a22cb-8de848b8ae8af2a8e8f2/Gyogypedagogia_alapkepzes_BA_2019.pdf Letöltés ideje: 2021.01.26.
- Farkasné Gönczi R. & Graf-Jaksa É. (2009). Könnyen érthető kommunikáció. In Pandula A., Szatmári P., Vincze T., Farkasné Gönczi R. & Graf-Jaksa É. (szerk.), *Kommunikációs és információs technológiák és fogyatékossgügy*. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Budapest. 80–100.
- Farkasné Gönczi R. (2018a). A könnyen érthető kommunikáció fogalma és szabályrendszere nemzetközi és hazai példák, illetve magyar tapasztalati szakértők javaslatai alapján. *Gyógypedagógiai Szemle*, 46.1:64–76.
- Farkasné Gönczi R. (2018b). *Dolgozni jó! – Segédlet a füzetsorozat használatához*. FSZK, Budapest.
- Farkasné Gönczi R. (2018c). *Dolgozni jó! – Ismerkedés a munka világával*. FSZK, Budapest.
- Friedman, L.; Lorang, E. & Sterling, A. (2019). The Use of Demonstratives and Personal Pronouns in Fragile X Syndrome and Autism Spectrum Disorder. *Clinical Linguistics & Phonetics*, 33.5:420–436. <https://doi.org/10.1080/02699206.2018.1536727>
- Gruiz K. (évszám nélkül). *Hogyan készítsünk könnyen érthető segédanyagot? – Irányelvek*. Down Alapítvány, Budapest.
- Gruiz K. (szerk.) (2009). *Mentális akadálymentesítés. Elvek, etika, gyakorlat*. Down Alapítvány, Budapest.
- Hegedűs H. (2020). A kevesebb néha több. *Fogyatékossg és Társadalom* 2020.1: 63–73. <https://doi.org/10.31287/FT.hu.2020.1.7>
- Horváth P. L. (2017). Önrendelkezés és könnyen érthető kommunikáció – a KÉK hazai fejlesztésének lehetőségei. In Bogdán B., Cserti-Szauer Cs., Katona V. & Sándor A. (szerk.), *Befogadás és önrendelkezés. Absztraktkötet*. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Budapest. 23–27.
- Horváth P. L. (2019). A könnyen érthető kommunikáció meghatározása. *Carissimi*, X.2:8–10.
- Horváth P. L. (2020). *A könnyen érthető kommunikációs képzési programok képzsfejlesztésének története Magyarországon a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezmény tükrében*. (Doktori értekezés.) Eszterházy Károly Egyetem Neveléstudományi Doktori Iskola, Eger.
- Inclusion Europe & ÉFOÉSZ (2009a). *Információt mindenkinek! A könnyen érthető kommunikáció európai alapelvei*. Inclusion Europe – ÉFOÉSZ, Brüsszel – Budapest.

- Inclusion Europe & ÉFOÉSZ (2009b). *Ne írjon nekünk, nélkülünk!* – *Hogyan vonjunk be értelmi fogyatékosokkal élő embereket könnyen érthető szövegek készítésébe?* Inclusion Europe – ÉFOÉSZ, Brüsszel – Budapest.
- Inclusion Europe & ÉFOÉSZ (2009c). *Az egész életen át tartó tanulás oktatóinak képzése.* Inclusion Europe – ÉFOÉSZ, Brüsszel – Budapest.
- Jászó A. (szerk.) (2007). *A magyar nyelv könyve.* Trezor Kiadó, Budapest.
- Kerner Zs. (2020). *Az új elit nem vásárol drága dolgokat, de sokkal zártabb, mint a régi valaha volt.* <https://24.hu/kozelet/2020/01/12/elit-toke-currid-halkett/> Letöltés ideje: 2021.01.26.
- Keszler B. & Lengyel K. (2019). *Kis magyar grammatika.* Akadémiai Kiadó, Budapest. <https://doi.org/10.1556/9789630599641>
- Lévai E. & Nagy E. (2016). *Mi Nők – Szexualitás.* ÉFOÉSZ, Budapest.
- Magyar Gyógypedagógusok Egyesülete (2011): *Etikai kódex.* <http://www.magye-1972.hu/irat-szekreny/83-dokumentumok/116-etikai-kodex> Letöltés ideje: 2020.03.10.
- Nomura, M., Nielsen, G. S. & Tronbacke, B. (2010). *Guidelines for easy-to-read materials.* IFLA/ Library Services to People with Special Needs Section, Hága.
- Rácz E. & Takács E. (1974). *Kis magyar nyelvtan.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Sanoudaki, E. & Spyridoula V. (2014). Pronoun Comprehension in Individuals With Down Syndrome: Deviance or Delay? *Journal of Speech Language and Hearing Research*, 57.4:1442–1452. https://doi.org/10.1044/2014_JSLHR-L13-0035
- Subosits I. (1994). Az értelmi fogyatékosok beszédének nyelvi funkciói. In Radványi K. (szerk.), *Az értelmileg akadályozottak kommunikációja I. – Szöveggyűjtemény.* Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest.
- Tar É. (2013). A fonológiai profil feltárásának szerepe Down-szindrómás gyermekek logopédiai ellátásában. *Gyógypedagógiai Szemle*, 41.4:254–260.
- Watzlawick, P., Beavin, J. & Jackson D. D. (2003). A kommunikáció két axiómája. In Horányi Özséb (szerk.), *Kommunikáció I.* General Press, Budapest. 98–101.

Többet szeretne tudni

a hozzáférhető információval kapcsolatos kutatási eredményekről?

Jelentkezzen a 2021. augusztus 30-án

és 31-én online megrendezésre

kerülő svájci, második nemzetközi „KLAARA” konferenciára

2021. augusztus 5-ig.

Az első KLAARA konferencia anyagait itt érheti el.

